

**Educația ca știință
la omul din Antropocen,
o perspectivă antropologică**

Prefață	5
Introducere: Educația ca disciplină umanistă.....	9
 Partea I. Perfecționarea celor incorigibili	22
1. Visul educației	23
2. Discursul pedagogic al modernității.....	37
3. Perfecțiunea individului.....	48
4. Fundamentele antropologice ale educației	62
 Partea a II-a. Forme de cunoaștere antropologică.....	81
5. Repetiția, <i>conditio humana</i>	83
6. Puterea productivă a imaginației	100
7. Digitalizarea în viața de zi cu zi	119
8. Cunoașterea tăcută: iconicitate, exercițiu și materialitate	130
 Partea a III-a. Educația și fenomenul de globalizare	144
9. A fi „ un om bun”: educația în Confucianism	146
10. Spiritualitatea și reducerea violenței: perspective indiene	165
11. Antropocenul: Epoca omului	181
12. Pace, diversitate culturală și sustenabilitate, ca sarcini ale educației globale	197
 Bibliografie.....	229

Perfecționarea celor incorigibili

Istoria educației poate fi înțeleasă ca o serie de încercări continue de perfecționare a copiilor, tinerilor și adulților. Metodele propuse și utilizate în acest scop variază în funcție de concepțiile care se află la baza percepției omului. Ceea ce au în comun este munca sau efortul de perfecționare a ființei umane. În visul educației, proiectul imaginar al posibilităților educaționale constituie punctul central expus în discursul epocii moderne prin elaborarea și specificarea intelectuală a acestora. Visul educației începe cu viziunea utopică, din secolul al XVII-lea, a lui Comenius – un gânditor care își propune *să învețe pe oricine, totul pe deplin*, – radicalismul acestuia influențând pedagogia până în zilele noastre. În discursul pedagogiei moderne, problemele, aporiile și alte provocări ale educației sunt abordate ca subiecte majore. Interesul lui Rousseau pentru educația copiilor devine decisiv. În plus, se ridică o serie de întrebări fundamentale. De exemplu, ce legături există între modernitate și apariția educației? S-au înțeles care sunt limitele abilității de a planifica educația și gândirea mijloacelor în pedagogie? Pe măsură ce luăm în considerare perfecționarea individului, vom analiza viziunea lui Wilhelm von Humboldt, asupra posibilităților și limitărilor educației individului. De reținut aici este meritul deosebit de important al lui Humboldt care a adaptat caracterul privat al educației moștenite din secolul al XVIII-lea, la un caracter public și gratuit, reprezentativ pentru secolul al XIX-lea, prin cercetările sale lingvistico-antropologice, prin concepția sa despre stat și prin contribuția sa la o antropologie istorică susținută de argumente *avant la lettre*. La fel și reflecțiile lui Schleiermacher asupra practicii versus teorie joacă, de asemenea, un rol deosebit de important. Apoi, incertitudinea generalizată a secolului XX în ceea ce privește obiectivele, normele, valorile educației și provocările globalizării a ajutat la personalizarea unei viziuni contemporane, deschise spre viitor, luând în considerare toate cele mai importante cunoștințe antropologice legate de pregătirea programatică a viitoarelor generații. Accentul este pus pe o abordare antropologică istorico-culturală, a formării și educației, care ia în calcul, de asemenea, și problemele centrale transnaționale, interculturale și care vede educația ca pe un proces al cunoașterii ființei umane, în contextul european³⁴ și al societății globale.

34. Wulf 1995, 1998; Wulf, Merkel 2002.

În istoria culturii europene se regăsesc multe idei, proiecții, idealuri și utopii despre o educație corespunzătoare care să facă posibilă o viață mai bună. În suma acestor scrieri există un punct de vedere comun, redat de structura unor imagini diferite față de ordinea socială existentă. În aprofundarea acestui mesaj se află reconstruirea celor mai importante etape ale unui proces pedagogic din secolul al XVII-lea în care înțelegem „perfecționarea”. Prin acest cuvânt este limpede de ce viziunea utopică se află în centrul conceptelor și a teoriilor despre educație, având ca scop „îmbunătățirea” ființei umane. Imaginile și concepțiile despre om scot în lumină lucruri care nu au devenit încă o realitate³⁵. Totuși, de-a lungul istoriei, multe dintre aceste proiecte și utopii au generat cu putere, mai târziu, o adevărată realitate. Pentru ca educația și formarea să fie posibile au fost concepute mai întâi imagini ale ființelor umane apoi au fost dezvoltate concepte, iar cu ajutorul acestor imagini s-a prefigurat prototipul omului actual.

Utopia educației din epoca modernă este un răspuns similar viziunii antropologice lui Heidegger, formulate în 1929 în felul următor: „Nicio epocă nu a cunoscut atât de multe și de variate lucruri despre om ca acum [...]. Dar în nicio altă epocă nu se știa mai puțin despre ce este omul decât acum”³⁶. Arnold Gehlen consideră viziunea lui Nietzsche despre om ca o „teorie de necercetat”, iar Plessner consideră omul a fi o ființă umană „de neînțeles, din punct de vedere intelectual”. Chiar și Max Scheler, în scurta sa scriere din 1929, – „Poziția omului în cosmos” – face o referire la ce înseamnă deschiderea omului față de lume, care este legată de lipsa unor instincte specifice și a unei libertăți față de mediul în care trăiește³⁷. Reducerea instinctului și lipsa unei libertăți și a unui „mediu” propice speciei umane (Uexküll) justifică necesitatea educației. Și totuși, având în vedere determinarea acestei realități antropologice, nu rezultă nicio informație care să ofere un punct de plecare sau de dezvoltare a educației. Așadar, din acest motiv, întrebarea despre cum ar trebui să arate visul educației rămâne, în mod necesar, deschisă și controversată. Toate încercările de a genera o abordare pedagogică antropologică generală și coerentă, care să atragă acele consecințe dorite, apar în dictatul lui Plessner, din care rezultă o poziție excentrică cu privire la ființa umană: „Ca ființă expusă în lume, omul se

35. Wulf 2014.

36. Heidegger 1929, S. 200.

37. Scheler 1988.

ascunde de el însuși – *homo absconditus*³⁸. În sinteză, prin această afirmație regăsim a doua poruncă a lui Dumnezeu, de data aceasta aplicată doar omului: „Să nu-ți faci chip cioplit din aproapele tău.”

Pe acest mediu de tensiune între aspirația cunoașterii de sine și înțelegerea propriilor limite și imperfecțiuni față de potențialul nelimitat al dezvoltării umane, educația și teoria educației au încălcat în mod repetat „interdicția” imaginilor omului perfect. Pentru a putea educa ființele umane au fost inventate imagini ale acestora și au fost concepute cele mai multe „visuri”. Multe au fost însă uitate, unele sunt încă prezente, iar altele au reapărut din nou și din nou. În cele ce urmează vom schița imaginile omului din perspectivele lui Comenius, Rousseau, Humboldt și Schleiermacher.

Comenius

Printre visurile educației, care au reapărut de fiecare dată de la începutul epocii moderne, se regăsește și cel al lui Comenius. În multe privințe se poate spune că viziunea sa reprezintă începutul educației moderne.

Pe fundalul experiențelor teribile ale Războiului de Treizeci de Ani, ideile educaționale ale lui Comenius ies în evidență, fiind încorporate în armonia pansofiei (πανσοφία) sale și purtate de un imens optimism, precum un vis al unei lumi mai bune. La începutul cărții sale, „Didactica Magna” publicată în 1628 în limba cehă și în 1637 în limba latină, autorul afirma programatic:

„Didactica Magna. Arta universală de a-i învăța pe toți totul sau un mod sigur și remarcabil de a înființa astfel de școli în toate parohiile, orașele și satele din fiecare țară creștină, unde toți tinerii, de ambele sexe, pot, fără nicio excepție, să fie educați, în mod rapid și temeinic, în domeniul științelor; pot să fie călăuziți spre bunele moravuri și să devină plini de evlavie, în acest chip să fie instruiți în anii lor de tinerețe, cu privire la tot ceea ce este necesar pentru viața prezentă și cea viitoare, în felul în care îi sfătuim și le predăm natura lucrului în sine, adevărul demonstrat prin exemple comparative din domeniul mecanic, din domeniile artelor, ordinea anilor, lunilor, zilelor, orelor stabilite și în cele din urmă, le indicăm calea prin care toate pot fi ușor înțelese și cu certitudine. Primul și ultimul obiectiv al didacticii noastre va fi acela de a trasa și de a explora modul de instruire prin care profesorii trebuie să predea mai puțin, iar elevii să învețe, cu toate acestea, chiar și mai mult; în școli să fie mai puțin zgomot, oboseală și muncă inutilă și, în

38. Plessner 1983, S. 353ff.

schimb, mai multă libertate, plăcere și un progres real; în creștinătate să fie mai puțin întuneric, confuzie și mai puține conflicte, dar, pe de altă parte, mai multă lumină, ordine, pace și liniște”³⁹.

Destul de medieval enunțat și încorporat în doctrina creștină, programul educațional al epocii moderne nu poate fi exprimat mai clar ca în acest text al lui Comenius. Fără îndoială, autorul considera că există o anume ordine a lucrurilor create și voite de Dumnezeu, prin care omul traversează o cale tumultoasă a vieții spre fericire. A existat într-adevăr căderea lui Adam în păcat, dar Hristos, prin suferința Sa, a adus mântuirea omenirii. De aceea, exista o nouă posibilitate de a cultiva natura bună a omului, și anume, prin educație și formare. Prin termenii „pansophia est sapientia universalis” își începe Comenius articolul despre *pansofie, pe care l-a redactat pentru lucrarea sa, „Lexicon reale pansophicum”*⁴⁰. *Pansophia* este înțelepciunea universală, o omnisciență ale cărei surse se află în lumea creată de Dumnezeu biblic și în propria conștiință prin care se ajunge la cunoaștere și evlavie. Cunoașterea lumească și cea divină nu sunt distincte; acestea, împreună, se referă una la cealaltă. De aici rezultă și reflecția pedagogiei comeniene, de cunoaștere a lumii prin înțelegerea ordinii lucrurilor, prin care devenim conștienți de lucrarea lui Dumnezeu și prin care contribuim la pacea mondială⁴¹.

Fără îndoială, acest concept are o perspectivă enciclopedică. În baza unei mărturii elocvente, *Orbis pictus* (1658) este, probabil, cea mai faimoasă lucrare a lui Comenius, – pe care Goethe a citit-o încă din copilărie – ce a apărut și în 1835, într-o versiune revizuită de Gailer, sub numele de „Neuer Orbis pictus für die Jugend” (Noul Orbis pictus pentru tineri). Orbis pictus descrie „lumea vizibilă” care reprezintă „toate lucrurile cele mai nobile din lume și toate realizările vieții. Modelarea rolurilor și comportamentul.” Cartea este ilustrată și cuprinde 20 de lecții, subiectele variind de la „Dumnezeu”, „Lumea”, „Raiul”, „Animalele”, „Omul”, „Orașul”, la „Politica”, „Religia” și „Judecata de Apoi”⁴².

Reprezentarea ilustrată a cercului lumii, ca reprezentare picturală, își are începutul în Dumnezeu din Geneză și sfârșitul în Dumnezeu Judecății de Apoi, dezvăluie lumea se observă într-un context de semnificație ciclică, între al cărui început și sfârșit, natura și operele umane se extind asemenea unor descifrări ale ideilor divine. Deși această carte ilustrată este una enciclopedică, lucrurile nu sunt prezentate în mod individual, ci într-un context. Atribuirea

39. Comenius 1960.

40. Comenius 1966, Sp. 1121; vgl. Schaller 1962.

41. Korthaase, Hauff, Fritsch 2005.

42. Comenius 1991, 2011.

cuvintelor și a lucrurilor/imaginilor, precum și aranjamentul alfabetic al lucrurilor sunt, în zilele noastre, principii de ordine, aproape indispensabile. Comenius, în aranjamentul general al cărții, este preocupat de faptul că fiecare lucru și fiecare concepție, în legătură cu ordinea ființelor umane și cu practica lor de viață, pot fi experimentate. În contrast cu școlile medievale latine, unde predomina un puternic verbalism, în cadrul căruia, contemplația nu juca aproape niciun rol, dar amintirea exactă reprezenta un factor decisiv, Comenius – pe fundalul răspândirii tiparului – se întoarce spre realism, la obiectele lumii și, prin urmare, la capacitatea percepției, ca sursă de cunoaștere. Prin principiul percepției reprezentat în *Orbis pictus* se justifică o nouă evaluare a simțurilor, care de atunci a devenit o parte indispensabilă a pedagogiei.

Orbis pictus este o încercare de a reprezenta lumea pentru copii și tineri, într-o formă completă și semnificativă. Important este ca universul uman să fie reprezentat tinerilor într-un mod special. Astfel, obiectivul se află în intenția pedagogică a reprezentării și nu doar în simpla ei fotografie. Mai precis, termenii și imaginile din *Orbis pictus* nu se referă la obiecte ca forme în sine, ci, mai degrabă, indică lucrurile. Copiilor și tinerilor li se prezintă un construct al lumii care a fost reprodus pentru înțelegerea lor – o lume pregătită din punct de vedere pedagogic, a cărei constituire este ghidată de intenții didactice, fiind plasată alături și deasupra altor viziuni. Care parte a lumii este reprezentată pentru copii, de către generația mai în vârstă, și în ce fel? Întrebarea devine decisivă pentru a justifica rolul didactic al pedagogiei moderne. Prin *orbis pictus* se poate spune cu tărie că a început o nouă evoluție, în cursul căreia, intențiile pedagogice joacă un rol în modelarea și reprezentarea multor domenii sociale. Pe marginea acestor gânduri, înțelegem și interpretăm frazele citate, extrase din cartea *Didactica Magna*, prin care se caracterizează visul educațional al epocii moderne: pedagogia ca „artă completă pentru toți oamenii și pentru a învăța totul”.

Adoptând viziunea universalistă, Comenius consideră că aspectele decisive în formarea omului sunt predarea și învățarea ca mod de transmitere a ordinii divine către generația următoare și reducerea, în consecință, a varietății cunoștințelor posibile. Pestalozzi preia acest aspect în ideea sa de elementarizare a cunoașterii, devenit de atunci un instrument indispensabil al pedagogiei⁴³. Nu mai puțin important este un alt criteriu formulat de Comenius: educația trebuie să țină cont de viitorul copilului. Ce înseamnă, însă, perspectiva viitorului ca referință a educației, de vreme ce întrebarea pusă la începutul epocii moderne nu a părăsit nici astăzi pedagogia? Era

43. Osterwalder 1996.

relativ ușor de răspuns atunci când viața omenirii era considerată un drum spre Dumnezeu și încă se putea răspunde prin determinismul istoric al speciei umane din perspectivele lui Hegel și Marx, dar astăzi, știința educației se confruntă cu o lipsă profundă de viziune.

Visul lui Comenius, de a putea genera o umanitate mai bună prin educație, a fost îndeplinit într-o anumită măsură. Diferența între ceea ce a văzut Comenius ca fiind strălucitor în visul ființei umane educate și realitatea secolelor XVIII și XIX este încă mare. Visul genial al educației bazate pe o metodă de instruire – în care „profesorii predau mai puțin, iar elevii învățau mai mult”, și în care, „adevărul devenea accesibil, prin intermediul exemplurilor comparative”, – a fost evaluat atunci doar ca un rezultat al unei experiențe controversate a sistemului educațional.

În mod evident, conținutul utopic al visului lui Comenius ne determină să nu ținem cont de obstacolele apărute în calea realizării sale, astfel încât, dintr-o serie de motive, pare destul de justificat faptul de a discuta despre suprimarea elementelor care ar contrazice asemănarea descrierii lor, cu imaginea omului prezent în suferința experiențelor din cursul Războiului de Treizeci de Ani, care au avut efecte asupra antropologiei comeniene și asupra spațiului educațional antropologic. Visul lui Comenius despre educație poate fi înțeles ca o încercare de a îndeplini dorințele, în mod necondiționat. Într-adevăr, omul este văzut ca fiind împovărat de păcatul original, dar negativitatea percepută astfel nu este susținută, nu este sprijinită, ci se compensează cu visul posibilităților de a realiza o ființă umană mai bună.

Educația are loc în continuare în numele lui Dumnezeu, dar Dumnezeu participă doar la cadrul exterior al evenimentelor care apar. Practic, Comenius schițează visul unei ființe umane care se autodepășește și care poate să devină perfectă cu ajutorul educației. Pe această cale sunt reprimite experiențele neputinței și ale insuficienței omului de a-și gestiona propriile probleme în mod satisfăcător.

Nu sunt admise îndoielile cu privire la ordinea sensibilă a lumii create de Dumnezeu și cele referitoare la capacitatea omului de a recunoaște lumea și pe sine însuși. Prin urmare, și cunoașterea limitelor capacității umane de a învăța este suprimată și sacrificată ideii de perfecțiune. Elementele antropologice și politice reprimite, relevante pentru educație, capătă o influență considerabilă și, în ceea ce privește dezvoltarea educației din secolele următoare, se suprapun în diverse conținuturi utopice ale visului comenian de educație.

Educația creștină ca datorie este o idee enunțată de Comenius, în care se regăsește continuarea pedagogiei pietiste a lui August Hermann Francke, din secolul al XVIII-lea. Totuși, ceea ce diferă aici, față de Comenius, este viziunea unei antropologii pesimiste. Ca urmare a păcatului originar, care nu se compensează prin fapte bune, ci doar prin credința însăși (sola fide), orice copil este, mai întâi de toate, rău din fire, adică înzestrat cu o voință proprie rea, pe care educația trebuie să o frângă, pentru a realiza întoarcerea la „interior” și pentru a dezvolta o „adevărată evlavie a inimii”. Evlavie a inimii și *tatchristentum* (credința în Iisus Hristos, orientată spre acțiune în lumea reală) devin sarcina principală a educației. Rugăciunea, munca, interzicerea jocurilor de noroc și pedepsele severe pentru fărâdelegi devin mijloacele educației, pentru a întări spiritul împotriva ispitelor trupesti. Asociată gândirii lui Martin Luther, educația se caracterizează prin asceză și împlinirea datoriei⁴⁴. Conte Ludwig von Zinzendorf, discipol al lui Hermann Francke și fondator al pietismului de la Herrnhut, a formulat scopul vieții după cum urmează: „Nu se muncește doar pentru a trăi, ci se trăiește de dragul muncii, iar dacă cineva nu mai are pentru ce să muncească, atunci ori suferă ori se stinge”⁴⁵. Pe baza acestui concept, programul zilnic al orfelinatului din Herrnhut includea trei ore de practici devoționale, șase ore de muncă fizică și cinci ore de instruire.

În ceea ce privește educația muncii apar unele diferențe între teoria pietistă a educației și mișcarea școlii industriale. Având un obiectiv comun prin a cultiva hărnicia, dar și alte asemănări, totuși, teoria „industrială” accentuează mai mult beneficiile economice ale învățării. În scopul de a educa tinerii din mediul rural și urmărind aceste beneficii, nobilul Rochow von Reckahn a fondat pe moșiile sale școlile-model (construite în vecinătatea orașului Brandenburg)⁴⁶.

Rousseau

Jean-Jacques Rousseau a publicat, în 1762, cartea sa, *Emile sau Despre educație*, marcând începutul unui nou vis educațional, fără de care pedagogia modernă ar fi de neconceput. Ceea ce este nou în opera sa rezidă în faptul că Rousseau a fost primul care a văzut educația nu ca pe un mijloc de a obține scopuri morale înalte, ci de a stabili scopurile specifice educației. Educația nu ar trebui să mai fie un instrument de reglementare, ci ar trebui să respecte

44. Schlus 2000; Schweitzer 1996.

45. Zinzendorf, citat din Hammer 1925, S. 32f.

46. Marquardt 1975.

și să dezvolte natura proprie a copilului. Din acest obiectiv, educația, potrivit lui Rousseau, își primește în mare măsură justificarea și legitimitatea. Conform lui Rousseau, maturitatea, independența și judecata unei persoane educate nu sunt arătate de faptul că, în calitate de adult, se conformează la ideile și judecățile educatorilor săi, ci de faptul că a ajuns la propriile sale idei și convingeri. Așadar, îndoielile și criticile sale sunt la adresa unei educații care nu derivă din dreptul copilului la dezvoltare, motivându-și argumentele pe fondul conștientizării faptului că nicio școală nu trebuie să excludă dreptul la alte mijloace și posibilități ale omului de a se forma. Poziția sa categorică nu poate fi mai clar formulată ca în primele pagini ale lui *Emile*: „Ne naștem slabi și avem nevoie de putere. Nu avem nimic și avem nevoie de rațiune. Ceea ce ne lipsește, ceea ce ne trebuie ca adulți, ne este dat prin educație. [...] Totul este bun așa cum vine din mâinile Creatorului, totul degenerază sub mâna omului”⁴⁷. Pe de o parte, avem dependența antropologică a omului față de educație, prin diversitatea căilor sale, fiind, prin urmare, o necesitate a vieții. Pe de altă parte, avem insuficiența educației reale, în raport cu educația concepută în „visul” său ca fiind doar o posibilitate. Apoi, pe de o parte, această realizare conține principala posibilitate de îmbunătățire, fiind în acest sens o iluminare. Pe de altă parte, însă, răul este prezent și funcționează în toate mediile sociale, ceea ce este întotdeauna împotriva progresului.

Educația trebuie să întărească puterile omului, oferindu-i posibilitatea să-și satisfacă nevoile naturale. Producția de nevoi „artificiale”, care nu pot fi însă satisfăcute în mod independent, ar trebui evitată, pentru că se împiedică dreptul la fericire al copilului, ca ființă umană. Dragostea pentru copil este principiul fundamental al educației. Cu ajutorul iubirii se poate dezvolta o atitudine pozitivă față de copil, fără a-i sacrifica viitorul, subsumând prezentul la obiectivele urmărite. Drumul oricărui copil către o viață împlinită este acela în care să se regăsească și el. În pregătirea viitorului său, cele mai importante experiențe se formează prin joc, prin exersarea funcțiilor fizice și mentale, deci, prin urmare, jocul devine un mijloc al educației. Așa cum copiii sunt fascinați de joacă, la fel ar trebui să fie entuziasmați și de alte forme de a învăța, prin acțiuni și obiecte care să-i inspire.

*Copilul este educat indirect de mediul în care trăiește, de aceea mediul său trebuie să fie amenajat pedagogic. În acest sens, ar trebui, de asemenea, să învețe să lucreze. „Munca trebuie să devină o valoare în sine și nu doar pentru a acționa. Dacă un copil a făcut ceva bine spune: „Asta este bine!” Dar, fără să știe: „Cine a făcut asta?” Dacă el spune cu mândrie și mulțumire: „Eu am făcut asta.” Tu răspunde-i cu răceală: „Tu sau altul, este totuna, important este că e făcut bine.”*⁴⁸

47. Rousseau 1981, S. 11.

48. Rousseau 1981, S. 201.

IBRIS | we know books

Visul lui Rousseau în materie de educație include și descoperirea importanței adolescenței, ca perioadă de tranziție între copilărie și vârsta adultă. Și aici, accentul este pus pe condițiile speciale de viață oferite de pubertate, pe descoperirea autonomiei tinerilor și pe importanța sufletului pentru dezvoltarea ființei umane. Pe scurt, echilibrul dintre voință și a putea este vital pentru echilibrul dintre producție și fericire.

Visul lui Rousseau despre scopurile proprii ale educației, pe care ar trebui să le favorizeze în cazul unui copil, amintește de observația lui Hölderlin: „O, un zeu este omul când visează, un cerșetor când gândește.”⁴⁹ Nu există nicio îndoială că postulatele lui Rousseau sunt componente indispensabile ale modernității, la fel și reflecțiile sale și, chiar dacă există îndoieli cu privire la natura sa intrinsecă, educația ființelor umane devine din ce în ce mai durabilă, fiind apreciată mai degrabă ca o artă a unui lucru străin, care pune stăpânire pe om, sub diferite forme. Cu toate că „visele” anunță adesea trezirea, Rousseau presupune în cartea sa că nu ne-am trezit încă. „Trezirea” – așa cum scrie Benjamin – este „ca un proces gradual care se desfășoară în viața individului, precum și a generațiilor. Somnul este stadiul său primar. Experiența tinereții a unei generații are multe în comun cu cea a unui vis. Traseul său istoric a fost proiecția unui vis. Fiecare epocă are o latură a „visului” său, la fel ca orice copil.”⁵⁰ Și în cartea *Emile* a lui Rousseau apare un astfel de vis, aflat în tensiune cu epoca sa, în care rațiunea pretinde să preia puterea, excluzând în numele său pe ceilalți. Rațiunea devalorizează în procesul său activitatea naturală a „viselor”, a divinității, a ceea ce este misterios și tot ceea ce este inaccesibil limbajului. Acesta este prețul care trebuie plătit pentru standardizarea, universalizarea, abstractizarea vieții moderne în „societatea disciplinară” a lui Foucault, prin autocontrol cu ei înșiși, colonizați de procesul de auto-împuternicire; în ale căror răni prost vindecate, amintirile fantasmatiche încă mai dor.

În școala filantropică a lui Basedow, Philanthropin, fondată la Dessau în 1774, s-au preluat o parte din ideile lui Rousseau⁵¹. Printre aceste idei se regăsește și cea referitoare la dreptul fiecărui copil de a-și dezvolta potențialul. Se adaugă aici, în premieră, încercarea de a introduce limbile moderne, matematica și științele naturii în programa școlară, inclusiv șansa copiilor de a primi o educație cosmopolită. De asemenea, se pune accent pe relația dintre educație și piața muncii, care să ofere un statut viitorului adult. Scopul este de a produce un viitor echilibru în rândul tinerilor, ca o precondiție la un mod de viață util.

49. Holderlin, 1961, S. 10.

50. Benjamin 1982, I, S. 490.

51. Basedow 1774.

Următorul vis important al educației apare în perioada clasică germană.

Neumanismul determină orientarea acestei perioade, prin regăsirea unor elemente estetice și filologice care o descriu. Cartea lui Winckelmann, *Gânduri despre imitarea operelor grecești în pictură și sculptură*, publicată în 1755, poate reprezenta începutul orientării estetice spre o imagine idealizată a grecilor⁵², față de care, o sută de ani mai târziu, Nietzsche avea să polemizeze cu înverșunare. Elementul filologic este format mai ales de știința nou apărută a antichității, în care are loc și o reevaluare a limbii grecești, ca fenomen istoric. Deși neumanismul nu a dezvoltat pedagogia în sensul strict al cuvântului, totuși, și-a dezvoltat propria teorie a educației. Humboldt a văzut o valoare educativă în studiile clasice, în măsura în care acestea ar trebui să-l ajute pe individ să ajungă la el însuși (în comparație față de Capitolul 3). Latura utilă a educației a fost respinsă de Comenius, nu și de pietiștii sau filantropii care au considerat-o ca fiind un criteriu important. Aceștia au visat la o educație care transcende punctul de vedere utilitarist: în studiul limbilor și în studiul antichității, rațiunea trebuie să primeze. Educația astfel obținută ar trebui să conducă la o dezvoltare completă a ființei umane. Acest lucru, fiind în principiu imposibil de realizat, rămâne o sarcină vie pe tot parcursul vieții. În procesul de educație, forța interioară a omului asimilează obiectele cu care are de-a face și le integrează ca parte din propria sa ființă. Astfel, educația are loc în cadrul unei întâlniri între individ și lume. Scopul este să dezvolte în mod uniform un individ ca întreg. În timp ce puterea de formare a individului este percepută ca o latură formală, latura materială a procesului educațional se regăsește pe deplin în viziunea clasică. Ca și în cazul teoriei naturale la Rousseau, la fel și la Humboldt, originea culturii occidentale se află în Antichitate, reprezentând punctul de referință al educației. În studiul grecilor, omul poate experimenta, într-o formă elementară, ceea ce constituie ființa umană; de aceea, studiul acestora este foarte potrivit pentru o formare completă a individului.

Acest vis educațional a fost puternic criticat, deoarece a fost văzut în primul rând ca pe o retragere a subiectului în interior⁵³, care a fost considerată responsabilă de retragerea burgheziei intelectuale din politică și de consecințele politice rezultate, în special din cauza efectelor sale în contextul reformelor educaționale prusace. Critica este parțial justificată, dar subestimează un alt aspect important al educației, care pune accentul pe formarea subiectului uman în raport cu cerințele, utilitatea și funcționalitatea

52. Winckelmann 1995.

53. Frank 2012; Grundmann et al. 2007; Cramer et al. 1987.